

Współpraca bibliotek w PRL i RP. Trudności i możliwości

W piśmiennictwie bibliotekoznawczym ostatnich lat jest dużo tekstów na temat współpracy bibliotek. Dość często są to opisy wykonywanych wspólnie projektów czy realizowanych porozumień. Wystarczy przywołać publikowane materiały konferencyjne z jednego wybranego przykładowo roku: w 2005 w Szczecinie obradowano pod hasłem wzorców współpracy bibliotek naukowych [10], w Białymstoku-Białowieży na temat międzynarodowej współpracy bibliotek w dobie zmieniających się potrzeb użytkowników [26], w Rzeszowie myślą przewodnią stała się tradycja i nowoczesność bibliotek akademickich [1]. Nie zatrzymując się zbyt długo trzeba zauważyć, że tego rodzaju materiał piśmienniczy jest wartościowy, bowiem pokazuje stan rzeczy.

Na temat współpracy bibliotek można wypowiedzieć się trochę szerzej i w innym ujęciu, m.in. z myślą o potrzebach adeptów bibliotekarstwa. W poniższych rozważaniach podjęty został temat współpracy bibliotek w Polsce pod kątem trudności i możliwości jej nawiązania i realizacji w przeszłości oraz współcześnie. Droga do tego celu jest analiza wybranych opracowań oraz badanie treści porozumień (umów) o współpracy i ich opisów udostępnionych w Internecie. Problem jest szeroki. Limit objętości nie pozwala rozwinąć tematu. Nie będzie tu zatem chodziło o wyczerpujące przedstawienie zagadnienia, raczej jego zarys na przestrzeni kilkudziesięciu ostatnich lat, w okresie PRL i po przemianach 1989 roku.

Współpraca bibliotek to nie jest każde działanie, każda czynność wykonywana na rzecz osób czy instytucji wynikająca z realizacji procesu informacyjnego. Współpraca bibliotek zdefiniowana w *Encyklopedii współczesnego bibliotekarstwa polskiego* [34] oznacza „planowe współdziałanie mniejszej lub większej liczby bibliotek w zakresie gromadzenia, opracowania i udostępniania zbiorów bibliotecznych, a także w zakresie informacji naukowej, prac badawczych, dydaktycznych, działalności wydawniczej itp. w celu

uzyskania w sposób ekonomicznie racjonalny zwiększenia zasięgu i efektywności usług bibliotecznych" [34, s. 307]. *Planowy* w polszczyźnie ogólnej znaczy „realizowany według jakiegoś planu, oparty na planie, zgodny z planem, projektem” [30, s. 685]. W fachowym piśmiennictwie czytamy, iż w praktyce współpraca może mieć charakter formalny określony umową oraz okazjonalny, wynikający z aktualnych potrzeb danej instytucji [12, s. 56].

Współpraca między bibliotekami może dotyczyć wielu różnych obszarów działalności. Pewne jej elementy spotykamy od dawna. Na przykład pierwsze próby współpracy bibliotek z terenu różnych państw pojawiły się już w XVIII w. na odcinku wymiany wydawnictw. Nawiązywanie stosunków w tym zakresie nie miało jednak charakteru stałego i zmierzało głównie do wzbogacenia księgozbiorów w publikacje zagraniczne [29, s. 153]. Temat współpracy w zakresie gromadzenia zbiorów został zauważony przez środowisko blisko sto lat temu. Jako jednego z pierwszych, który dostrzegł temat, wymienia się Edwarda Kunze, autora artykułu pt. *Potrzeby polskich bibliotek naukowych* z 1919 roku [25]. Kwestie kooperacji bibliotek przy gromadzeniu występowały często w piśmiennictwie 20-lecia międzywojennego na łamach czasopism i podczas konferencji [40]. Do współpracy jednak nie doszło [36]. Współpraca między bibliotekami w zakresie udostępniania – w ocenie Wiktorii Posadzy – przedstawiała się skromnie i miała charakter samorządny: „W okresie międzywojennym krajowa współpraca międzybiblioteczna nie miała ogólnie ustalonych form organizacyjnych. Odbывała się ona samorządnie, na drodze utartych tradycją zwyczajów. Wypożyczanie międzybiblioteczne, oparte na zasadzie wzajemności, obejmowało przede wszystkim biblioteki naukowe (uniwersyteckie, instytutów i towarzystw naukowych) fundacyjne, pedagogiczne, archiwa państwowe i miejskie oraz większe miejskie biblioteki publiczne. Zakres rzeczowy oraz sposób załatwiania ujęto przepisami regulaminów wewnętrznych poszczególnych bibliotek” [33, s. 144].

Temat współpracy bibliotek powrócił i znalazł autorów w odmiennych warunkach politycznych i gospodarczych. Propozycje i plany współpracy bibliotek formułowane niedługo po zakończeniu II wojny światowej powstawały w gruncie rzeczy od podstaw. Potrzebne było uzasadnienie i przekonanie pracowników, pokazanie praktyk światowych. Trudność realizacji współpracy poprzedziły prace teoretyczne i projektowe. Na możliwość urzeczywistnienia współpracy miały też wpływ sytuacje i okoliczności organizacyjne i kadrowe w bibliotekach.

Z analitycznego punktu widzenia znaczący dla promocji tej problematyki okazał się rok 1959¹, w którym miało miejsce Wakacyjne Seminarium Bibliotekarskie w Jarocinie poświęcone współpracy bibliotek [2]. Nie było to pierwsze po II wojnie forum podejmujące te sprawy. Henryk Sawoniak wygłosił tam wykład porządkujący problematykę (*Zagadnienia ogólne*) [35], Bolestaw Świderski rozważał węższe zagadnienie *Współpracy bibliotek w zakresie gromadzenia zbiorów* [40]. Jeszcze wielu innych mówców wypowiadało się, poruszając kwestie teoretyczne i praktyczne. W 1959 roku na łamach *Przeglądu Bibliotecznego* ukazały się też dwa ważne artykuły: Jana Pasierskiego *Planowa specjalizacja bibliotek naukowych* [28] i Bolestawa Świderskiego *Współpraca bibliotek w Wielkiej Brytanii* [39]. Temat współpracy bibliotek pochłonął uwagę środowiska także rok później podczas konferencji rogowskiej w 1960 roku [4], gdzie główny referat przedstawił Świderski [38]. Dla porządku dodam, że ten autor rozwijał temat współpracy w swoich dalszych pracach, a Jan Pasierski wypowiedział się jako jego polemista².

W przywołanych tekstach odnajdujemy podbudowę teoretyczną współpracy między bibliotekami. Myśli Sawoniaka [35], z dzisiejszej perspektywy biorąc, nie uległy większej dezaktualizacji. W niniejszym tekście pisanym z przeznaczeniem dydaktycznym, tym bardziej warto podać na podstawie tej lektury uzasadnienie współpracy między bibliotekami:

Współpraca bibliotek powinna być myślą przewodnią w działalności bibliotekarzy:

„Biblioteki – pisze Sawoniak – nie żyją życiem oddzielnym [...]” [35, s. 13].

¹ B. Świderski, charakteryzując rozwój tematu współpracy bibliotek w Polsce, też wyróżnił rok 1959. W artykule pt. *Z problematyki opracowania ogólnokrajowego planu specjalizacji i kooperacji polskich bibliotek naukowych w zakresie gromadzenia zbiorów* [*Przegląd Biblioteczny* 1966, s. 132-146] przedstawia kronikę wydarzeń, które jego zdaniem świadczą o zwiększonym zainteresowaniu kół bibliotekarskich problemem specjalizacji i kooperacji; rozpoczyna tę kronikę od Wakacyjnego Seminarium Bibliotekarskiego w Jarocinie.

² Chodzi tu o polemikę między Janem Pasierskim i Bolestawem Świderskim. Pasierski jest autorem tekstu pt. *Zagadnienie specjalizacji bibliotek. Uwagi o metodzie* [*Roczniki Biblioteczne* 1964, s. 167-187], który powstał – jak pisze – na marginesie książki Świderskiego pt. *Współpraca bibliotek w zakresie gromadzenia zbiorów* [Warszawa 1964] oraz pracy tegoż autora pt. *Projekt ogólnokrajowego planu współpracy i specjalizacji polskich bibliotek naukowych w zakresie gromadzenia zbiorów. Projekt dyskusyjny* [1964]. Świderski odpowiedział tekstem *W sprawie współpracy bibliotek w zakresie gromadzenia zbiorów* [*Roczniki Biblioteczne* 1966, s. 481-502]. Wymiana zdań między autorami, sposób prowadzenia naukowego sporu, sam w sobie wart jest osobnej uwagi.

Współpraca bibliotek jest umotywowana organizacyjno-strukturalnie:

Biblioteki – rozwija dalej – „[...] działają w powiązaniu z innymi instytucjami, których stanowią część składową lub od których są zależne, względnie – jeśli z kolei są instytucjami samodzielnymi – są utrzymywane z funduszków samorządowych czy państwowych”. Z tych powodów biblioteki muszą szukać „rozwiązań, aby mieszcząc się w granicach osiągalnych budżetów móc swoje zadania wypełnić” [35, s. 13].

Współpraca bibliotek jest umotywowana ekonomicznie:

„[...] przy takich samych nakładach wspólne działanie i koordynacja wysiłków da więcej efektów niż suma działań indywidualnych. [...] skoordynowane działania dadzą możliwość przeprowadzenia akcji ogólnych, które są nieopłacalne lub przekraczające możliwości indywidualnych bibliotek, [...] zapewnią równowagę pomiędzy sprzecznymi nieraz interesami i potrzebami poszczególnych bibliotek a potrzebami ogólnymi” [35, s. 13].

Współpraca bibliotek jest umotywowana rozmiarem produkcji dokumentów i wielością zadań:

„Idea współpracy pojawiła się wraz ze wzrostem zadań bibliotek. Jeszcze na początku XX wieku biblioteki były raczej samowystarczalne i dążyły do gromadzenia zbiorów dla własnych potrzeb (lub potrzeb instytucji, z którymi były związane). Wzrost piśmiennictwa i większe zapotrzebowanie społeczne na usługi bibliotek spowodowały zwiększone zadania, którym biblioteki nie mogą już sprostać indywidualnie” [35, s. 14].

Współpraca bibliotek wymaga środków organizacyjnych i technicznych:

„[...] rozwiązaniem jest idea współpracy bibliotek, polegająca na stworzeniu takich form organizacyjnych i urzędzeń, aby przy pomocy rozporządzalnych środków osiągnąć maksymalne rezultaty w zakresie realizacji zadań poszczególnych bibliotek” [35, s. 13].

Koncepcja przyszłości to dostępność wszystkich potrzebnych materiałów niezależnie od tego, gdzie są gromadzone, tak wybiegał do przodu bibliotekarską wyobraźnię Henryk Sawoniak. Tę koncepcję można zrealizować tylko przez koordynację i współpracę [35, s. 15]. „Mogłoby to oznaczać – pisze Świdorski – w idealnym stanie posiadanie przez księgarnie kompletnych materiałów światowych” [40, s. 32]. Zadanie to jednak przekracza siły – finansowe, lokalowe, personalne – największej nawet biblioteki. „Realizacja tego celu, w racjonalnych granicach, możliwa jest natomiast na drodze współpracy bibliotek,

z czym wiąże się ich specjalizacja" [40, s. 32]. Po pięćdziesięciu latach Jacek Wojciechowski formułuje myśl o potrzebie współpracy podobnie i pisze: „Biblioteki w pojedynkę, nie są w stanie podotać”. Międzybiblioteczna współpraca jest jednym z głównych postulatów organizacyjno-koncepcyjnych wobec bibliotek [44, s. 49].

Jak wspomniano, współpraca między bibliotekami rozwija się w zależności od potrzeb w kilku kierunkach. Świderski, charakteryzując w 1959 roku współpracę bibliotek w Wielkiej Brytanii, wyodrębnił współpracę w zakresie: I. gromadzenia, II. wymiany i redystrybucji związanych z gromadzeniem zasobów, III. opracowania, IV. przechowywania, V. udostępniania zbiorów. Sawoniak uszczegółowił pola współpracy, wyodrębniając następujące aspekty: specjalizacja bibliotek w gromadzeniu, specjalizacja rzeczowa i specjalizacja językowa, tworzenie bibliotek składowych, wspólny zakup, wymiana wydawnictw zbędnych i dubletów, wspólne akcje mikrofilmowania, wymiana informacji o zbiorach, rozwój katalogów centralnych, wypożyczanie międzybiblioteczne (często zastępowane przez udostępnianie w postaci reprodukcji), inne formy koordynacji i współpracy, w tym centralne katalogowanie na potrzeby innych bibliotek, normalizacja biblioteczna, bibliograficzna i dokumentacyjna, centralna ewidencja różnych podejmowanych i wykonywanych prac, koordynacja badań naukowych w zakresie bibliotekarstwa. Świderski kładł nacisk na specjalizację i kooperację w gromadzeniu oraz najściślej związane z tą formą współdziałania: wydawanie wykazów nabytków, prowadzenie centralnych katalogów, wypożyczanie międzybiblioteczne, sprawność służby informacyjno-bibliograficznej [38, s. 37].

Słuszne pomysły potrzebowały realizacji. Pola współpracy obejmujące swoim zakresem poszczególne odcinki procesu bibliotecznego, czy inaczej mówiąc działalności praktycznej, a w niektórych bibliotekach również naukowej, mogą stać się przedmiotem osobnych prac. Sygnalizuję jedynie taką możliwość. Tymczasem w tym artykule odniosę się do problemów, które – według ówczesnego rozpoznania – kładły się cieniem na możliwości współpracy. Analizując opracowanie Sawoniaka, można wydobyć następujące trudności dotyczące współpracy:

Rutyna:

„[...] tradycja i przyzwyczajenie do działania indywidualnego bibliotek były i są czynnikami hamującymi współpracę” [35, s. 20].

Zachowawczość:

„Połączone to jest z konserwatyzmem i niechęcią do wprowadzania zmian, które niewątpliwie są cechami charakteryzującymi ogół bibliotekarzy” [35, s. 20].

Rywalizacja:

„[...] hamulcem są czynniki emocjonalne u bibliotekarzy. Ambicją poszczególnych bibliotek był jak największy wzrost własnych księgozbiorów; wielkość księgozbioru była czynnikiem wyróżniającym korzystnie daną bibliotekę spośród innych. Można powiedzieć, że często biblioteki rywalizowały ze sobą z pobudek czysto ambicjonalnych” [35, s. 20-21].

Lęk o pozycję:

„Niektóre biblioteki – zwłaszcza małe – obawiają się, że akcja koordynacyjna i współpraca z innymi bibliotekami ograniczy ich niezależność, ich wzrost i znaczenie” [35, s. 21].

Ulokowanie biblioteki w systemie organizacyjnym i społecznym:

„Biblioteki są zależne od różnych czynników, krępujących ich swobodę działania. Biblioteki wyższych uczelni są uzależnione od kierunku studiów”. „Także przynależność bibliotek do różnych resortów powoduje trudności porozumienia się i wspólnego działania” [35, s. 21].

Oczekiwania bibliotek wobec trudu podjęcia współpracy:

„[...] trudnością jest nierówne zainteresowanie bibliotek w akcji współpracy: wielkie biblioteki mniej zyskują niż małe, a współpraca powoduje dla nich większe świadczenia” [35, s. 21].

Nacisk ze strony użytkowników:

„Nacisk ze strony użytkowników także utrudnia współpracę. [...] Dlatego użytkownicy będą zawsze wywierali nacisk na rzecz posiadania potrzebnych im materiałów przez bibliotekę na miejscu. [...] Stąd biblioteki mogą być skłonne do wprowadzania pewnych utrudnień dla obcych, co zmniejsza korzyści współpracy” [35, s. 21].

Skala trudności do przezwyciężenia, które czekały na drodze do współpracy bibliotek wyłania się też z publikacji Świderskiego i Pasierskiego. Autorzy ci skupili się na istotnej kwestii współpracy w zakresie gromadzenia zbiorów. Uznali problemy z zaopatrzeniem bibliotek za główny argument przemawiający za wypracowaniem zasad i podjęciem współpracy. Jan Pasierski, wypowiadając się na temat ówczesnych trudności zaopatrzenia bibliotek w materiały, kierował zarzuty pod adresem środowiska zawodowego oraz organizacji bibliotekarstwa polskiego. „Nie uzgodniono – pisał – zasad

polityki gromadzenia zbiorów, czemu na przeszkodzie stanął m.in. bibliotekarski formalizm i partykularyzm zawodowy" [28, s. 194]. Ten autor krytycznie też reagował na sytuację, w której toczyło się życie w okresie PRL. „Dotychczasowy rozwój bibliotek naukowych w Polsce nie wytworzył bardziej racjonalnych form organizacyjnych, związanych z potrzebami użytkowników bibliotek. [...] Niewątpliwie jednym z powodów jest impas organizacyjny bibliotek naukowych w Polsce oraz brak (albo raczej nadmiar) organów centralnych, zajmujących się bibliotekami naukowymi" [28, s. 194].

Dla ścisłości i lepszego odbioru uwag Pasierskiego z 1959 roku podam, że w 1946 powołano Naczelną Dyрекcję Bibliotek w Ministerstwie Oświaty jako naczelną władzę biblioteczną, której kompetencje miały rozciągać się na biblioteki powszechne, naukowe, szkolne. W 1951 roku Naczelna Dyrekcja Bibliotek została przekształcona na Centralny Zarząd Bibliotek (CZB) w Ministerstwie Kultury i Sztuki. Jego zakres działania w dalszym ciągu obejmował nadzór, opiekę fachową i koordynację działalności wszystkich bibliotek, ale faktycznie nie dotyczył już bibliotek szkół wyższych i szkolnych, które odeszły do swoich resortów oraz bibliotek PAN, które się usamodzielnily. W 1957 roku nastąpiła zamiana CZB na Departament Bibliotek. W 1958 zlikwidowano odrębny Departament przez połączenie go z innym pod nazwą Departamentu Pracy Kulturalno-Oświatowej i Bibliotek. W tamtym czasie istniały również instytucje reprezentujące duże zespoły bibliotek naukowych, jak Komisja do Spraw Bibliotek Rady Głównej, Komisja Biblioteczna PAN. Pasierski nadmienia jeszcze, że w trakcie organizacji była Sekcja Bibliotek i Czytelnictwa Rady Kultury i Sztuki [28, s. 195].

Świderski w uzasadnieniu potrzeby opracowania planu specjalizacji wskazał dwie główne przyczyny, które nie pozwalały na wyraźniejsze krystalizowanie się profilu bibliotek, tj. ich nieharmonijny rozwój, przerywany zmiennymi losami politycznymi kraju oraz brak stabilizacji w dziejach bibliotek polskich. Pod koniec lat 50-tych pracował nad projektem planowej specjalizacji i współpracy bibliotek resortu szkolnictwa wyższego. Uświadamiał sobie i innym jasno całą sytuację, ogrom pracy, która czekała do zrobienia: „Koncepcje te nie zostały jeszcze dostatecznie w kręgach naszych bibliotekarzy rozpropagowane. Nie odbyliśmy jeszcze drogi myślowej, jaka dzieli przyjęcie tej koncepcji od jej realizacji" [38, s. 34].

Świderski przy tej okazji surowo oceniał stan zainteresowania środowiska rozwojem bibliotek i poziom jego zaangażowania w przeobrażanie się bibliotekarstwa celem dotrzymywania kroku tendencjom światowym: „Sprawy bibliotekoznawstwa są lekceważone

i niedoceniane u nas. Nie ma przekonania o sensowności poczynañ na tym polu. Brak jest umiejätnoŹci ŹwieŹego spojrzenia na problematyk bibliotekoznawcz. [...] Nie wykorzystujemy twrco podstaw społecznych i socjologicznych zjawisk bibliotekoznawczych. Nie apercepujemy z dostateczną uwagę zmian zachodzących w bibliotekarstwie Źwiatowym i nie potrafimy przenosi ich rozwaŹnie i realnie na nasz teren. UwaŹamy stale, Źe problemy bibliotekoznawcze moŹna traktowa marginalnie. Utrzymuje to nas w konserwatyzmie, w nadmiernej nieraz podejrzliwoŹci do wprowadzania rzeczy nowych" [38, s. 35].

W krytycznej opinii o kondycji bibliotekarstwa siga do argumentów historycznych i uoglnien socjologicznych: „Biblioteki nasze rozwijały się indywidualnie, partykularnie, niezaleŹnie od siebie, bez brania względu na budow ksigobiorw bratnich instytucji, pooŹonych w tym samym nawet mieŹcie. Indywidualizm, tkwiący zresztą korzeniami w naszym charakterze narodowym, brak poczucia więzi społecznej i umiejätnoŹci wŹpozycia, nie mógł przyczyni się do dobrowolnego tworzenia większych zespołów bibliotecznych, do „socjalizacji” naszych bibliotek” [38, s. 35].

W tekscie tego autora zostały wymienione dalsze powody utrudniające wŹpoprac bibliotek mające swoje Źródło w ludzkich postawach a jeszcze bardziej w naturze systemu społecznego i polityczno-gospodarczego, w którym przyszło Źy i pracowa: „MoŹna wymieni szereg dalszych momentów, utrudniających wŹpoprac. [...]. S to: momenty emocjonalne, skłaniające bibliotekarzy do rywalizacji, m.in. w iloŹciowej rozbudowie ksigobiorw, opory ze strony naukowców wobec specjalizacji [...], obawa przed utrat pewnej niezaleŹnoŹci, krpowaniem i ograniczeniem rozwoju rodzimej biblioteki, niechęć do czynników zewnętrznych ingerujących w prowadzoną przez ksiŹnic polityk gromadzenia zbiorów, zmiany w strukturze organizacyjnej szkoły wyŹszej [...], co pociaga za sobą dezaktualizacj poprzednio obranej specjalizacji i koniecznoŹ zmiany polityki pomnaŹania zasobów, niewspomiernoŹ w ponoszeniu ciŹarw specjalizacji i kooperacji przez biblioteki małe i wielkie, szczupoŹ kredytów, zwszcza dewiz, nie pozwalających na zaopatrzenie bibliotek w najpotrzebniejsze nieraz materiały, nie zawsze zadowolająca realizacja zamowie przez oŹrodk uprawnione do importu wydawnictw zagranicznych itp.” [38, s. 35].

Z przedstawionych tu zbliŹonych w treŹci opinii tworzy się obraz negatywny. MoŹemy zada sobie pytanie o to, czy ta krytyka była w pełni zaŹuŹzona. To zagadnienie wymagałoby zbadania i oceny. MoŹna powiedzieć, Źe przed bibliotekarstwem u progu lat 60-tych XX w.

wiele spraw czekało na podjęcie i rozwiązanie. Trzeba tu dodać, że Świdorski, w tym samym czasie, gdy formułował swój osąd dotyczący sytuacji u nas w zakresie współpracy w dziedzinie gromadzenia, analizował też podobną sytuację w USA, Wielkiej Brytanii, Niemczech, państwach skandynawskich. Oceniał, że współpraca i specjalizacja bibliotek w gromadzeniu zbiorów należą do nowych form pracy bibliotecznej [40, s. 59]. „Specjalizacja i kooperacja w gromadzeniu zbiorów w porównaniu z innymi postaciami współpracy bibliotecznej są stosunkowo nowymi formami współdziałania” [38, s. 34].

Są opisane w piśmiennictwie sytuacje, które pokazują, że kondycja polskiego bibliotekarstwa, w zakresie współdziałania między bibliotekami i innymi środowiskami w tym czasie, rozwijała się na pewnych polach. Do takich należała wymiana informacji i zbiorów, wypożyczenia międzybiblioteczne, swoista koordynacja prenumeraty zagranicznej i inne. W referacie Międzynarodowa współpraca łódzkich bibliotek naukowych autorka przypomina o tym, że w PRL wymiana początkowo nie była rozwiązywana w sposób uregulowany. To pracownicy naukowcy wyjeżdżający wówczas za granicę na konferencje czy staże naukowe nawiązywali tam bezpośrednie kontakty z innymi naukowcami. W porozumieniu zainteresowanych stron wymieniano określone dokumenty [12, s. 57]. Dawato to – rzecz jasna – możliwość gromadzenia trudnej do zdobycia literatury zarówno z krajów wschodnich jak i zachodnich. Ta sama autorka zauważa, że biblioteki zawierały również umowy między sobą. „Biblioteka Uniwersytetu Łódzkiego podjęta wymianę instytucjonalną między 1947-1949 rokiem na zasadzie zawierania umów z bibliotekami uniwersyteckimi, PAN oraz narodowymi” [12, s. 57]. Dość szybko po II wojnie światowej regulacje prawne otrzymały wypożyczenia międzybiblioteczne, poczynając od Dekretu o bibliotekach z 1946 roku, ustalały je również regulaminy udostępniania zbiorów poszczególnych bibliotek. W artykule *24 lata współpracy polskich bibliotek medycznych* czytamy, że biblioteki z początku wymieniały informacje o swoich zbiorach, co ułatwiało wypożyczenia międzybiblioteczne i rozsyłały wydawnictwa w ramach resortowego egzemplarza obowiązkowego. Następnie biblioteki publikowały wykazy tytułów prenumerowanych czasopism zagranicznych oraz współtworzyły drukowane katalogi czasopism. W 1952 roku powołano do życia i ukazywał się przez wiele lat branżowy periodyk *Biuletyn Główniej Biblioteki Lekarskiej* [13]. W 1981 roku miała miejsce pierwsza konferencja problemowa bibliotek medycznych kontynuowana przez lata do chwili obecnej. Początki współpracy między bibliotekami w polskim Szczecinie – pisze w artykule Elżbieta Edelman – polegały na rozdziale zbiorów poniemieckich, wyszukiwaniu

polskich wartościowych książek, szkoleniu pracowników [6, s. 115]. W 1958 roku zawarte zostało pierwsze formalne porozumienie między największymi wówczas bibliotekami miasta, efektem czego było utworzenie wspólnego katalogu czasopism, rok później powołano do życia regionalne czasopismo fachowe *Bibliotekarza Zachodniopomorskiego*. Po kilku latach nawiązano współpracę w zakresie podstawowych czynności bibliotecznych w ramach Regionalnego Zespołu Bibliotek skupiającego biblioteki naukowe, publiczne, fachowe i większe ośrodki informacji. Następnie odpowiednie komisje i inne ciała powstawały przy Wojewódzkiej Radzie Narodowej, a środowisko bibliotekarskie włączyło się w prace Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich.

Nie sposób zawrzeć w krótkich słowach charakterystykę współpracy bibliotek na przestrzeni kilkudziesięciu lat. Z konieczności poprzestać należy na wydobyciu głównych momentów, specyficznych a zarazem reprezentatywnych dla większej grupy. „Lata osiemdziesiąte XX w. były dla nas – pisze autorka artykułu o współpracy bibliotek szczecińskich – tak jak chyba dla większości Polaków, okresem wielkiej integracji” [6, s. 117]. Kolejny taki „zryw”, tj. integracja środowiska bibliotekarskiego tego regionu pogłębiła się podczas starań o Uniwersytet Szczeciński i przy narodzinach Fundacji Biblioteki Uniwersyteckiej [6, s. 117]. Potem przyszedł jeszcze wybór jednolitego systemu bibliotecznego.

Kończąc odniesienia do przeszłości zauważmy jeszcze, że wysiłek na rzecz świadomej, uzgodnionej i planowej współpracy bibliotek i ich specjalizacji urzeczywistnił się w latach 70-tych. Chodzi tu o zarządzenie z 1973 roku w sprawie *zasad specjalizacji zbiorów materiałów bibliotecznych oraz działalności informacyjnej centralnych bibliotek naukowych* [47]. Następnie administracja rządowa wydała jeszcze szereg kolejnych przepisów, jakby ta droga prowadzić miała do udanego rozwiązania kluczowego problemu polskich bibliotek. Kolejno były to zarządzenia: w sprawie powołania organu wykonawczego do spraw specjalizacji zbiorów materiałów bibliotecznych (z grudnia 1974) [48], w sprawie ustalenia zasad i planu specjalizacji oraz wyznaczania bibliotek centralnych i określenia ich zadań (z kwietnia 1979) [46], w sprawie powołania Kolegium Dyrektorów Bibliotek Centralnych (z października 1979) [49], w sprawie powołania Międzyresortowej Komisji do spraw Importu Wydawnictw z krajów II obszaru płatniczego (z grudnia 1979) [50].

W związku z tą kwestią Mieczysław Derentowicz w 1978 roku stwierdził: Centrum INTE w porozumieniu z Państwową Radą Biblioteczną prowadziło prace nad specjalizacją bibliotek. Tak

charakteryzuje to co zostało uchwalone: „Plan specjalizacji zbiorów materiałów bibliotecznych ustala zadania w zakresie specjalizacji dla określonych bibliotek naukowych. Program gromadzenia materiałów bibliotecznych przez biblioteki naukowe realizujące plan wynika z roli danej dziedziny wiedzy w bieżącym i perspektywnym rozwoju gospodarki narodowej oraz z ustaleń podjętych we współpracy międzynarodowej w tym zakresie” [3, s. 415].

Być może warto by przeanalizować związki między projektem współpracy autorstwa Świderskiego³ i postanowieniami Zarządzenia nr 1 z 1979 roku. Dodam, że pod artykułem Derentowicza w *Przeglądzie Bibliotecznym* w tekście „Od redakcji” znalazła się następująca uwaga: „Dyskusja, jaka toczyła się do tej pory, artykuły, które poruszały ten problem, pomogły zapewne ukształtować taką koncepcję planu specjalizacji, jaką prezentuje opublikowany artykuł” [3, s. 420-421].

Świderski opowiadał się jako zwolennik dobrowolności współpracy. W wypowiedzi na temat współpracy bibliotek wyższych uczelni określał swoje stanowisko następująco: Biblioteki główne szkół wyższych wspólnie z bibliotekami zakładowymi ustalą w drodze obopólnych porozumień politykę, kierunki i zakresy gromadzenia zbiorów” [38, s. 34]. „Ogólnie mówiąc, specjalizacja i współpraca bibliotek resortu MSZW powinna być nawiązana nie w drodze administracyjnego przymusu, lecz na zasadzie zrozumienia celowości kooperacji i dotrzymania kroku tendencjom specjalizacyjnym w nauce” [38, s. 36]. Nie będziemy tu dokładniej rozpatrywać tego wątku. Ostatnio – pod innym co prawda kątem – zrealizował temat Jan Janiak w rozprawie pt. *Współpraca i specjalizacja bibliotek w koncepcji Bolesława Świderskiego* [14].

W latach 80-tych nastąpiły w kraju sytuacje, które spowodowały zmiany ekonomiczne i społeczne. W dalszych latach stworzony został również nowy system prawny bibliotekarstwa. Dla ścisłości warto

³ Świderski na podstawie analizy rozmaitych aspektów współpracy i specjalizacji w niektórych państwach zagranicznych wywnioskował, że: „Wprowadzenie koordynacji bibliotek w życie wymaga istnienia ośrodka dyspozycyjnego. Ośrodki te powstawały często przy istniejących już instytucjach, towarzystwach, władzach naczelnym itp.” [40, s. 62]. W publikacji z 1962 roku *Specjalizacja i współpraca bibliotek szkół wyższych w zakresie gromadzenia zbiorów* pisał: „Dla zapewnienia planowej specjalizacji i współpracy bibliotek resortu niezbędne jest powołanie organu koordynującego. Ponieważ w ramach MSZW istnieje już organ opiniotawczy i doradczy, mianowicie Komisja do spraw bibliotek Rady Głównej, najbardziej celowe będzie przejęcie przez nią zadań w zakresie uzgodnienia specjalizacji i prowadzenia kooperacji książnic resortu” [s. 33]. „Dla łatwiejszej realizacji prac postuluje się utworzenie – zgodnie z kierunkami studiów – zespołów bibliotek uniwersyteckich, politechnicznych, ekonomicznych, rolniczych” [38, s. 33].

zauważyć, że prace nad koncepcją zmiany systemu gospodarczego zostały podjęte w II połowie 1989 roku. Głównym problemem był proces transformacji, tj. przejścia od struktur gospodarki planowej do systemu rynkowego (w grudniu 1989 Sejm przyjął przedstawiony przez wicepremiera i ministra finansów Balcerowicza – w okresie IX 1989 – XII 1991 – pakiet 10 ustaw, zwany planem Balcerowicza). Gospodarka planowa charakteryzowana jest w literaturze przedmiotu jako ta, która w założeniach stanowiła podstawę funkcjonowania państwa budującego porządek swego działania w oparciu o plan centralny. W systemie gospodarki planowej realizowano więc gospodarkę nakazowo-rozdzielczą, taką, w której wszystkie decyzje dotyczące produkcji i konsumpcji były podejmowane przez państwo. Państwowe instytucje planistyczne ustalały hierarchię potrzeb w gospodarce. W efekcie brakowało przedsiębiorstwom motywacji do osiągania zysku, zanikała przedsiębiorczość. Gospodarka rynkowa natomiast to forma, w której jednostki gospodarujące kierują się swoimi własnymi celami i starają się osiągać efekty, bez uciekania się do pomocy czy ochrony ze strony państwa. Podmioty gospodarcze mają swobodę działania, są samodzielne i kierują się zasadą samofinansowania. Występują na rynku w roli sprzedawców jak i nabywców. Zawierają dobrowolne umowy (między nimi przy użyciu pieniądza według cen kształtujących się na ogół swobodnie na rynku).

Przebudowie gospodarki polskiej towarzyszyła zmiana sytuacji zewnętrznej (np. likwidacja RWPG, budowa struktur europejskich) oraz postęp technologiczny. Decentralizacja w gospodarce oraz inne okoliczności stworzyły możliwość wyzwolenia inicjatyw i uaktywnienia społeczności na wielu obszarach.

W początkach lat 90-tych w piśmiennictwie fachowym pojawiły się teksty, w których widać próby ustosunkowania się do dopiero co minionej przeszłości. Analizy planu specjalizacji zbiorów pojawiły się już wcześniej w literaturze naukowej przedmiotu [42]. W 1993 roku w artykule *Współpraca bibliotek sieci i centralnej biblioteki technicznej w nowych warunkach społeczno-ekonomicznych* postawione zostało pytanie o to, czy system bibliotek centralnych sprawdził się. Autorki na podstawie nabytych doświadczeń sformułowały krytyczną ocenę: „[...] biblioteki te, powołane w ramach planu specjalizacji zbiorów, nigdy nie otrzymały dodatkowych funduszy, lokali ani kadr do pełnienia powierzonych im funkcji” [5, s. 273].

Współpraca, o której mowa „dawała konkretne wyniki jedynie w zakresie gromadzenia czasopism zagranicznych w ramach tzw. puli centralnej. Zniesienie jej na prenumeratę czasopism zachodnich i wprowadzenie wymienialności złotych otworzyło przed

bibliotekarzami możliwość prowadzenia właściwej polityki gromadzenia książek i czasopism" [5, s. 275].

W dalszych latach szereg tematów i zagadnień współpracy, powiększonych o kwestie komputeryzacji bibliotek, rozważano podczas tematycznych zjazdów w zainteresowanych zespołach. Halina Ganińska w tekście *Konferencje i seminaria we współpracy bibliotek akademickich 1994-2005* skrupulatnie wyliczyła spotkania, które gromadziły przedstawicieli środowiska [8].

W ostatnim okresie współpraca bibliotek stała się bardziej intensywna. Sprzyjają temu możliwości elektronicznej łączności sieciowej. W piśmiennictwie wybija się zadowolenie z faktu dostępnych bibliotekom technologii. Zgromadzone już doświadczenia niektórych bibliotek zostały scharakteryzowane pod kątem opisu możliwości i trudności we współpracy.

Współpraca bibliotek obecnego czasu znajduje problemy, o których częściej jest mowa w piśmiennictwie. Jednym z tematów jest zagadnienie organizacji współpracy⁴.

Biblioteki zawierają między sobą porozumienia. Jako grupy bibliotek przybierają wówczas indywidualne nazwy. Umowy dotyczą realizacji konkretnego zadania lub pracy nad większym projektem. Biblioteki łączą się w zespoły, jak np.:

- w grupie placówek pokrewnych dziedzinowo (Krajowe Konsorcjum CA; Konsorcjum Bibliotek Kierunków Ekonomicznych w Polsce),
- w grupie placówek nastawionych na potrzeby naukowe i informacyjne określonego środowiska użytkowników (Federacja Bibliotek Kościelnych FIDES; Konsorcjum Bibliotek Naukowych PAN),
- w grupie placówek połączonych pod względem terytorium (Górnśląskie Konsorcjum Bibliotek Naukowych; Konsorcjum Bibliotek Naukowych Regionu Kujawsko-Pomorskiego; Konsorcjum Bibliotek Wrocławskich; Krakowski Zespół Biblioteczny),
- w grupie placówek połączonych pod innymi względami (Porozumienie o Współpracy Bibliotek Wdrażających i Użytkujących VTLS; Polska Grupa Użytkowników Systemu ALEPH – PolAleph).

Przykłady pokazują, że przedmiotem porozumienia stają się różne odcinki pracy i obszary bibliotecznych usług. Na podstawie dostępnych materiałów zamieszczonych na www bibliotek i konsorcjów [7, 11, 15-24, 31, 32] można zilustrować tematykę współpracy bibliotek

⁴ W Polsce, tak jak na świecie, w praktyce bibliotecznej pojawiły się formy organizacyjne określane jako biblioteczne konsorcja. Jacek Wojciechowski w artykule z 2004 pt. *Konsorcja biblioteczne* [45] omówił temat pod kątem zasad organizacji i funkcjonowania.

podejmowaną w ramach zawartych porozumień. Poniżej – w specjalnie wyodrębnionych grupach, których zakresy niekiedy krzyżują się – wymieniam sformułowane tam zadania i cele.

Komputeryzacja:

komputeryzacja procesów bibliotecznych; wdrażanie nowoczesnych technologii informacyjnych; wdrażanie postępu technicznego; wdrażanie skomputeryzowanego systemu obsługi procesów bibliotecznych; wdrożenie i eksploatacja systemu automatyzacji prac bibliotecznych.

Zakupy, pozyskiwanie środków finansowych:

pozyskiwanie funduszy zewnętrznych; pozyskiwanie i wdrażanie nowoczesnych, w szczególności elektronicznych źródeł; zakup Chemical Abstracts; zakup i eksploatacja zintegrowanego bibliotecznego systemu komputerowego; zakup skanerów z oprzyrządowaniem; zakup oprogramowania do obróbki materiałów bibliotecznych, zestawu komputerowego, aparatu cyfrowego.

Gromadzenie:

gromadzenie zbiorów, ze szczególnym uwzględnieniem czasopism naukowych; koordynacja zakupu czasopism elektronicznych i baz danych.

Tworzenie źródeł informacji:

stworzenie elektronicznego zbioru najważniejszych zasobów kulturowo-naukowych Podlasia; tworzenie bazy danych „Polska Literatura Humanistyczna”; tworzenie bazy danych bibliograficzno-abstraktowej BazTech; tworzenie portalu dziedzinowego typu subject gateway BazTOL – Polskie zasoby sieciowe z zakresu nauk technicznych; wspólne budowanie zasobów cyfrowych (biblioteki wirtualne); zarchiwizowanie zbiorów instytucji należących do Konsorcjum Bibliotek Naukowych.

Normalizacja:

współpraca w zakresie standardów bibliotecznych.

Udostępnianie informacji:

budowa systemu sieciowego rozpowszechniania baz danych; opracowanie systemu elektronicznego przesyłania dokumentów; udostępnienie zdigitalizowanych dokumentów.

Doskonalenie oferty bibliotecznej:

coraz lepsza obsługa użytkowników i szerszy zakres usług informacyjnych; poszerzanie oferty narzędzi informacyjnych w bibliotekach; powstawanie inicjatyw rozwijających posiadane już oprogramowanie; wspomaganie rozwoju systemu

informacyjnego; wypracowywanie postulatów dotyczących wspierania przez producenta systemu działań na rzecz specyficznych potrzeb polskiego użytkownika.

Zarządzanie:

koordynacja działań, których celem jest rozwój systemu i przystosowanie go do potrzeb polskich użytkowników; koordynacja prac nad komputeryzacją (uczestniczących w porozumieniu) bibliotek; koordynacja współpracy z narodowym katalogiem NuKat.

Prace koncepcyjne:

kształtowanie wspólnej polityki wobec światowych producentów komputerowych baz danych; nadawanie kierunku współpracy między uczelniami, w celu poprawy efektywności działania i dla bardziej racjonalnego wykorzystania środków finansowych; opracowanie strategii rozwoju skomputeryzowanego systemu obsługi procesów bibliotecznych; opracowanie wspólnej polityki dostarczania informacji naukowej w regionie na zasadach wzajemności; stworzenie płaszczyzny dla współpracy z innymi organizacjami krajowymi i międzynarodowymi przy opracowywaniu i uczestniczeniu w innych wspólnych projektach; ustalenie priorytetów dotyczących kierunków rozwoju systemu (komputerowego) i przedkładanie tych postulatów przedstawicielstwu firmy (producenta) w Polsce.

Doskonalenie kadry:

doskonalenie umiejętności zawodowych; organizowanie szkoleń związanych z eksploatacją systemu; organizowanie szkoleń związanych ze standardami bibliotecznymi stosowanymi przez użytkowników systemu; organizowanie wymiennych staży dla pracowników instytucji współpracujących.

Wymiana doświadczeń:

organizowanie wspólnych konferencji, seminariów i szkoleń bibliotekarzy; wymiana doświadczeń w zakresie informatyzacji bibliotek.

Działania w regionie, w środowisku:

działanie na rzecz dostępu środowiska akademickiego uczelni i kierunków ekonomicznych do zasobów informacji; lepsze udostępnianie informacji; wspieranie nauki i edukacji w regionie kujawsko-pomorskim; realizacja Projektu Automatyzacji Bibliotek Krakowskiego Środowiska Naukowego; stworzenie platformy dla optymalnego udostępniania środowisku akademickiemu oraz mieszkańcom Wrocławia i Dolnego Śląska zasobów bibliotecznych; tworzenie regionalnych pracowni digitalizacji;

udział w bibliotecznych projektach ogólnopolskich i europejskich; usprawnianie działalności polskich bibliotek kościelnych; włączenie się w prace budowy sieci informacyjnej regionu; wzajemna promocja bibliotek w regionie; zacieśnienie współpracy regionalnej bibliotek.

Cele ogólne:

unowocześnianie i usprawnianie działalności bibliotecznej; działanie na rzecz rozwoju informacji naukowej w Polsce.

Na podstawie przebadanego materiału nasuwa się spostrzeżenie, że obszary współpracy, w które zaangażowały się współczesne biblioteki, objęły posunięcia nastawione na modernizację warsztatu oraz doskonalenie usług. Z tego zrodziły się pewne działania adekwatne do potrzeb społecznych i możliwości technologicznych. Niektóre spośród wymienionych punktów wspólnej aktywności brzmią znajomo. W swoich tekstach wymieniali je Sawoniak i inni. Do tej grupy zaliczyć trzeba normalizację, gromadzenie, rozwój katalogów centralnych, udostępnianie (zbiorów, informacji), przenoszenie tekstów na inny nośnik.

W obecnym czasie pojawiły się rzecz jasna nowe, wcześniej niespotykane pola współdziałania, w których bierze udział więcej placówek. Ma to na pewno związek z komputeryzacją, która znalazła się jako istotny paragraf w podpisanych porozumieniach. Chodzi tu też o związane z komputeryzacją dalsze formy wspólnych działań, jak tworzenie źródeł informacji, doskonalenie oferty bibliotecznej.

Obecny ustrój państwa i organizacja jego gospodarki oraz stosunki międzynarodowe stwarzają dobre warunki dla inicjatyw i projektów, np. w zakresie pozyskiwania środków finansowych. Treści współpracy objęły więc nowe tematy, jak pozyskiwanie funduszy zewnętrznych i finansowanie niezbędnych zakupów urządzeń i technologii dla bibliotek.

W ramach współpracujących zespołów bibliotekarze chętnie dzielą się doświadczeniem i wiedzą, podejmują prace koncepcyjne i sprawują zarząd nad funkcjonowaniem grupy.

Należy zauważyć obecną otwartość środowiska na współpracę na różnych polach. Być może dobry przykład dały pierwsze biblioteki, które podjęły ten trud we wczesnych latach 90-tych. Niejako wytyczyły w ten sposób linię postępowania, do czego można było się odnosić i ustosunkowywać.

Zaczyna się też rysować – choć tu potrzebna jest dłuższa obserwacja – że w miarę upływu lat urozmaicają się treści współpracy. Być może współdziałanie przy komputeryzacji pozwoliło bibliotekarzom naszego czasu zdobyć doświadczenie i utwierdzić się w przekonaniu, że

współpraca może być owocna i autentyczna. Być może rozwój współpracy między bibliotekami ma związek z pojawieniem się realnych możliwości wynikających z nowej sytuacji gospodarczej, może jest konsekwencją zmiany społecznej, która sprzyja budowaniu poczucia, że na to co robimy jako organizacja i na to co osiągniemy, mamy realny wpływ. Ta kwestia prawdopodobnie warta jest refleksji socjologa. Przykład rozwoju współpracy bibliotek to dobry materiał, który ilustruje swoistą eksplozję współpracy podmiotów wynikającą ze splotu rozmaitych czynników.

Jak wspomniano, w tekstach opisujących współczesne działania współpracujących bibliotek zawarty jest optymizm. Autorzy bibliotekarze nie bez satysfakcji opisują posiadany sprzęt i zamiary pod tym względem na przyszłość. Piszą też o tym, że pragną jeszcze bardziej doskonalić swój warsztat i ofertę dla użytkowników. Za charakterystyczny przykład posłużą wyimki z referatu *Współpraca bibliotek w ramach Poznańskiej Fundacji Bibliotek Naukowych*: „Stałe rozszerzanie dostępu do lokalnych, krajowych i światowych źródeł informacji naukowej i technicznej staje się głównym celem współpracy międzybibliotecznej. Automatyzacja bibliotek wymusza ich większą współpracę i unifikację stosowanych narzędzi” [41, s. 92]. „Rozwijanie różnych form współpracy jest konieczne, bo oszczędza czas opracowania zbiorów, pozwala lepiej zarządzać zbiorami, przynosi oszczędności, a przede wszystkim podnosi jakość usług. Zaspokajanie potrzeb użytkowników, szybka reakcja na nowe wymagania i światowe standardy to cel nadrzędny bibliotekarzy” [41, s. 93].

Opisany w piśmiennictwie współczesny obraz współpracy bibliotek nie jest wyłącznie pozytywny, zawiera rysy. Teksty dowodzą, że bibliotekarze dostrzegają i komunikują najeżone trudnościami aspekty współpracy: „Mimo niewątpliwych korzyści, możemy zaobserwować także negatywne aspekty współpracy, takie jak konieczność negocjacji, ustalania priorytetów opóźniających niekiedy własne działania, konieczność ustępstw, chęć dominacji silniejszej strony, problemy z porozumieniem się oraz trudności w dzieleniu się sukcesem. Problemy towarzyszące współpracy dość często wynikają raczej z ludzkiej natury niż z obiektywnych trudności” [43, s. 143].

Autorzy dają znać, że niektóre szczegółowe sprawy trzeba będzie jeszcze przedyskutować i znaleźć dla nich rozwiązanie: „Utrudnieniem jest brak wspólnej strategii gromadzenia zbiorów, wymiany doświadczeń w pozyskiwaniu środków finansowych. Niekorzystne dla czytelników są dodatkowe opłaty za aktywację wspólnych kart bibliotecznych w chwili korzystania z biblioteki innej uczelni oraz ograniczanie, a nawet blokowanie wypożyczeń „obcego”

czytelnika w niektórych bibliotekach zrzeszonych w ramach PFBN" [41, s. 93].

Ze współczesnych relacji opisujących współpracę bibliotek wynika, że świadomość szczególnej wagi i nadrzędnego celu współpracy przebija ponad niedogodności i trudności. W opisie konkretnych doświadczeń Łódzkiej Akademickiej Sieci Bibliotecznej w której udział biorą biblioteki akademickie, publiczne, biblioteka PAN, padły następujące przykładowe sformułowania: „Po okresie konfliktów, sporów, dyskusji, a wreszcie kreatywnego działania udało się w łódzkim konsorcjum doprowadzić do pokoju i takiego modelu finansowego, który odpowiada wszystkim współpracownikom" [8, s. 80].

Zagadnienie współpracy bibliotek kryje w sobie szereg tematów szczegółowych, które być może zostaną podjęte. W tym artykule starałam się w koniecznej ogólności napisać o tym, że współpraca placówek bibliotecznych – w znaczeniu przyjętym w słownictwie bibliotekarskim – przeszła pewne fazy. Na charakter współpracy, jej zakres, intensywność i chęć kooperacji wywierały wpływ warunki zewnętrzne (sytuacja polityczno-gospodarcza w kraju, polityczna sytuacja międzynarodowa oraz postęp w dziedzinie technologii) i wewnętrzne (organizacyjne, kadrowe), dostarczając możliwości i stwarzając trudności realizacyjne.

Bibliografia

1. BIENIASZ Ewa, SERWATKO Krystyna, JASKOWSKA Bożena (oprac.). *Tradycja i nowoczesność bibliotek akademickich. Materiały z ogólnopolskiej konferencji naukowej. Rzeszów-Czarna, 1-3 czerwca 2005 r.* Rzeszów: Biblioteka Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2005. ISBN 83-922515-0-4.
2. DEMBOWSKA Maria, SAWONIAK Henryk (oprac.). *Współpraca bibliotek. Materiały wakacyjnego seminarium bibliotekarskiego, Jarocin 17-27 sierpnia.* Warszawa: SBP, 1960.
3. DERENTOWICZ Mieczysław. Specjalizacja zbiorów materiałów bibliotecznych. In *Przegląd Biblioteczny*. 1978, z. 4, s. 413-421. ISSN 0033-202X.
4. DRACZKO Stefania (red.). *Materiały z konferencji rogowskiej w sprawie działalności i rozwoju bibliotek.* Warszawa: Ministerstwo Szkolnictwa Wyższego, 1962.
5. DUDZIŃSKA Elżbieta, WOJCIECHOWSKA Anna. Współpraca bibliotek sieci i Centralnej Biblioteki Technicznej w nowych warunkach społeczno-ekonomicznych. In *Przegląd Biblioteczny*. 1993, z. 3/4, s. 273-280. ISSN 0033-202X.
6. EDELMAN Elżbieta. Współpraca bibliotek środowiska szczecińskiego. In GAZIŃSKI Radosław (red.). *Wzorce współpracy bibliotek naukowych*

- w Polsce. Szczecin: Książnica Pomorska, 2005, s. 115-120. ISBN 83-87879-59-2.
7. *Federacja Bibliotek Kościelnych FIDES* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu:
http://www.fides.org.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=46&Itemid=57. Stan z dnia 29.04.2010.
 8. FERET Błażej, JANIĄK Jan, WROCŁAWSKA Maria. Łódzka Akademicka Sieć Biblioteczna (ŁASB) – blaski i cienie konsorcjum – wystąpienie polemiczne. In GAZIŃSKI Radosław (red.). *Wzorce współpracy bibliotek naukowych w Polsce*. Szczecin: Książnica Pomorska, 2005, s. 72-80. ISBN 83-87879-59-2.
 9. GANIŃSKA Halina. Konferencje i seminaria we współpracy bibliotek akademickich 1994-2005. In GAZIŃSKI Radosław (red.). *Wzorce współpracy bibliotek naukowych w Polsce*. Szczecin: Książnica Pomorska, s. 33-47. ISBN 83-87879-59-2.
 10. GAZIŃSKI Radosław (red.). *Wzorce współpracy bibliotek naukowych w Polsce. Materiały z ogólnopolskiej konferencji naukowej zorganizowanej przez Bibliotekę Główną Uniwersytetu Szczecińskiego 21-23 września 2005 roku*. Szczecin: Książnica Pomorska, 2005. ISBN 83-87879-59-2.
 11. *Górnośląskie Konsorcjum Bibliotek Naukowych* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu:
http://www.bg.us.edu.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=411&Itemid=150 . Stan z dnia 29.04.2010.
 12. GRALA Barbara. Międzynarodowa współpraca łódzkich bibliotek naukowych. In: *Międzynarodowa współpraca bibliotek w dobie zmieniających się potrzeb użytkowników*. Białystok: Biblioteka Główna Akademii Medycznej, 2005, s. 55-70. ISBN 83-89934-05-1.
 13. GRYGOROWICZ Anna, KRASZEWSKA Elżbieta. 24 lata współpracy polskich bibliotek medycznych – osiągnięcia i wyzwania. In GAZIŃSKI Radosław (red.). *Wzorce współpracy bibliotek naukowych w Polsce*. Szczecin: Książnica Pomorska, 2005, s. 48-59. ISBN 83-87879-59-2.
<http://www.wbc.poznan.pl/dlibra/doccontent?id=89325&dirids=1>. Stan z dnia 30.04.2010.
 14. JANIĄK Jan. Współpraca i specjalizacja bibliotek w koncepcji Bolesława Świdorskiego. In KUREK-KOKOCIŃSKA Stanisława (red.). *Bibliotekarstwo według Bolesława Świdorskiego, księga pamiątkowa*. Łódź: Łódzkie Towarzystwo Naukowe, 2009, s. 77-111. ISBN 978-83-60655-30-6.
 15. *Konsorcjum* [Arton - baza cytowań polskiej literatury humanistycznej] [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu:
http://www.bg.us.edu.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=292&Itemid=119. Stan z dnia 29.04.2010.
 16. *Konsorcjum BazTech* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu:
<http://www.biblos.pk.edu.pl/konsorcjum/> . Stan z dnia 29.04.2010.

17. *Konsorcjum Bibliotek Kierunków Ekonomicznych w Polsce* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <http://kangur.uek.krakow.pl/biblioteka/konsorcjum/>. Stan z dnia 29.04.2010.
18. *Konsorcjum Bibliotek Łódzkich* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <http://www.biblioteki.lodz.pl/projekt.html>. Stan z dnia 29.04.2010.
19. *Konsorcjum Bibliotek Naukowych [miasta Białegostoku]* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: http://www.ebib.info/publikacje/matkonf/biblio21/poster_ref01.pdf. Stan z dnia 29.04.2010.
20. *Konsorcjum Bibliotek Naukowych PAN* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: http://www.ichf.edu.pl/gen_inf/gen_pl/18.pdf. Stan z dnia 29.04.2010.
21. *Konsorcjum Bibliotek Naukowych Regionu Kujawsko-Pomorskiego* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: http://www.kbnrkp.edu.pl/text_poroz.html. Stan z dnia 29.04.2010.
22. *Konsorcjum Bibliotek Wrocławskich* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <http://www.bibl.ar.wroc.pl/konbiwro.html>. Stan z dnia 29.04.2010.
23. *Krajowe Konsorcjum CA* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <http://www.bg.pwr.wroc.pl/98591,161.dhtml>.
http://www.bg.pwr.wroc.pl/bazy_danych/349/krajowe_konsorcjum_ca.html. Stan z dnia 29.04.2010.
24. *Krakowski Zespół Biblioteczny* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <http://www.kzb.krakow.pl/index.php?p=kzb>. Stan z dnia 29.04.2010.
25. KUNZE Edward. Potrzeby polskich bibliotek naukowych. In *Nauka Polska*. 1919, t. 2, s. 512-514. ISSN 1230-5480.
26. *Międzynarodowa współpraca bibliotek w dobie zmieniających się potrzeb użytkowników, Białystok-Białowieża 07-09.09.2005. XXIV Konferencja Problemowa Bibliotek Medycznych. Materiały konferencyjne*. Białystok: Biblioteka Główna Akademii Medycznej, 2005. ISBN 83-89934-05-1.
27. *Od gospodarki centralnie planowanej do gospodarki rynkowej* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: http://www.sciaga.pl/tekst/49156-50-od_gospodarki_centralnie_planowanej_do_gospodarki_rynkowej. Stan z dnia 29.04.2010.
28. PASIERSKI Jan. Planowa specjalizacja bibliotek naukowych. In *Przegląd Biblioteczny*. 1959, s. 193-199. ISSN 0033-202X.
29. PIENKOWSKA Krystyna. Współpraca bibliotek w skali międzynarodowej. In DEMBOWSKA Maria, SAWONIAK Henryk (oprac.). *Współpraca bibliotek. Materiały wakacyjnego seminarium bibliotekarskiego Jarocin 17-27 sierpnia 1959*. Warszawa: SBP, 1960, s. 153-172.
30. Planowy. In SZYMCZAK Mieczysław (red. nauk.) *Słownik języka polskiego*. T. 2. Warszawa: PWN, 1979, s. 685.

31. Polska Grupa Użytkowników Systemu ALEPH – PolALEPH [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <http://www.bg.pw.edu.pl/polaleph/>. Stan z dnia 29.04.2010.
32. Porozumienie o Współpracy Bibliotek Wdrażających i Użytkujących VTLS [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <http://konsorcjum.bg.univ.gda.pl/>. Stan z dnia 29.04.2010.
33. POSADZY Wiktoria. Współpraca bibliotek w zakresie udostępniania zbiorów. (Koreferat). In DEMBOWSKA Maria, SAWONIAK Henryk (oprac.). *Współpraca bibliotek. Materiały wakacyjnego seminarium bibliotekarskiego, Jarocin 17-27 sierpnia*. Warszawa: SBP, 1960, s. 143-151.
34. REMEROWA Krystyna. Współpraca bibliotek. In GŁOMBIOWSKI Karol, ŚWIDERSKI Bolesław, WIĘCKOWSKA Helena (komitet red.). *Encyklopedia współczesnego bibliotekarstwa polskiego*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1976, s. 307.
35. SAWONIAK Henryk. Współpraca bibliotek. Zagadnienia ogólne. In DEMBOWSKA Maria, SAWONIAK Henryk (oprac.). *Współpraca bibliotek. Materiały wakacyjnego seminarium bibliotekarskiego Jarocin 17-27 sierpnia 1959*. Warszawa: SBP, 1960, s. 11-30.
36. SMOLKA Franciszek. Organizacja bibliotek uniwersyteckich. In *IV Zjazd Bibliotekarzy Polskich*, cz. 1, Warszawa, 1936, s. 47-48.
37. SROŚLAK Grzegorz. *Ekonomia. Zarys problematyki*. Katowice: Wydawnictwo AMR, 2003. ISBN 83-909750-4-1.
38. ŚWIDERSKI Bolesław. Specjalizacja i współpraca bibliotek szkół wyższych w zakresie gromadzenia zbiorów. In DRACZKO Stefania (red.). *Materiały z Konferencji Rogowskiej w sprawie działalności i rozwoju bibliotek*. Warszawa: Ministerstwo Szkolnictwa Wyższego, 1962, s. 9-42.
39. ŚWIDERSKI Bolesław. Współpraca bibliotek w Wielkiej Brytanii. In *Przegląd Biblioteczny*. 1959, s. 200-230. ISSN 0033-202X.
40. ŚWIDERSKI Bolesław. Współpraca bibliotek w zakresie gromadzenia zbiorów. In DEMBOWSKA Maria, SAWONIAK Henryk (oprac.). *Współpraca bibliotek. Materiały wakacyjnego seminarium bibliotekarskiego. Jarocin 17-27 sierpnia 1959*. Warszawa: SBP, 1960, s. 31-64.
41. TOMASZEWSKA Renata, ZEYLAND Elżbieta. Współpraca bibliotek w ramach Poznańskiej Fundacji Bibliotek Naukowych. In GAZIŃSKI Radosław (red.). *Wzorce współpracy bibliotek naukowych w Polsce*. Szczecin: Książnica Pomorska, 2005, 81-94. ISBN 83-87879-59-2.
42. UNIEJEWSKA Hanna. Potrzeby bibliotek centralnych w zakresie centralnych katalogów. In *Przegląd Biblioteczny*. 1981, z. 1, s. 67-71. ISSN 0033-202X.
43. WACH Małgorzata. Znaczenie współpracy międzybibliotecznej w rozwoju bibliotek na przykładzie współpracy środowiskowej Biblioteki Głównej Politechniki Opolskiej. In GAZIŃSKI Radosław (red.). *Wzorce współpracy bibliotek naukowych w Polsce*. Szczecin, 2005, s. 143. ISBN 83-87879-59-2.

44. WOJCIECHOWSKI Jacek. *Biblioteczna wartość naddana*. Warszawa: Wydawnictwo SBP, 2006. ISBN 83-233-2131-0.
45. WOJCIECHOWSKI Jacek. *Konsorcja biblioteczne*. In *Biblioteka*. 2004, nr 8, s. 123-134; toż [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu:
46. Zarządzenie nr 1 ministrów Kultury i Sztuki, Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki oraz Sekretarza Naukowego PAN z dnia 29 kwietnia 1979 r. w sprawie ustalenia zasad i planu specjalizacji zbiorów materiałów bibliotecznych oraz wyznaczania bibliotek centralnych i określenia ich zadań. Dz. Urz. Min. Nauki Szk. Wyż. 1979 nr 3 poz. 9.
47. Zarządzenie nr 15 Ministra Kultury i Sztuki z dnia 9 lutego 1973 r. w sprawie zasad specjalizacji zbiorów materiałów bibliotecznych oraz działalności informacyjnej centralnych bibliotek naukowych. Dz. Urz. Min. Kultury i Sztuki nr 2 poz. 18.
48. Zarządzenie nr 27/Org/74 Ministra Nauki Szkolnictwa Wyższego i Techniki i Sekretarza Naukowego PAN z dnia 14 grudnia 1974 r. w sprawie powołania organu wykonawczego do spraw specjalizacji zbiorów materiałów bibliotecznych oraz działalności informacyjnej centralnych bibliotek naukowych [powiel.].
49. Zarządzenie nr 33 Ministra Nauki Szkolnictwa Wyższego i Techniki z dnia 1 października 1979 r. w sprawie powołania Kolegium Dyrektorów Bibliotek Centralnych [powiel.].
50. Zarządzenie nr 47 Ministra Nauki Szkolnictwa Wyższego i Techniki z dnia 7 grudnia 1979 r. w sprawie powołania Międzyresortowej Komisji do Spraw Importu Wydawnictw z krajów II obszaru płatniczego [powiel.].